

УДК 342.7
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2024.2>

Я. В. Демянішин
аспірант кафедри конституційного міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0004-8744-2828

ПОНЯТТЯ ТА РОЗУМІННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Стаття висвітлює актуальні питання забезпечення прав і свобод громадян в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та введення воєнного стану. Автор акцентує на вразливості прав і свобод у цей період, підкреслюючи недостатню ефективність традиційних правових норм перед сучасними глобальними викликами. У статті розглядаються нові підходи до захисту основних прав людини з урахуванням міжнародного контексту та сучасних загроз. Проаналізовано праці провідних науковців та положення Конституції України, що відіграє центральну роль у забезпеченні прав і свобод громадян. Детально розглянуто різні категорії прав, включно з громадянськими, політичними, економічними, соціальними, екологічними, культурними та сімейними правами, із наданням обґрунтування їх важливості в умовах кризових ситуацій. Особлива увага приділяється впливу воєнного стану на реалізацію прав і свобод, підкреслюється потреба в адаптації національного законодавства та впровадженні нових правових механізмів захисту. Важливим аспектом дослідження є аналіз міжнародно-правових механізмів та ролі громадянського суспільства у захисті прав людини в умовах конфлікту. Окремо розглянуто положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та його вплив на права і свободи громадян. Акцентується на значенні конституційних гарантій та положень інших законодавчих актів, які забезпечують непорушність прав людини навіть за умов кризових ситуацій. У висновках підкреслюється фундаментальна роль прав і свобод у правовій системі України та необхідність їхнього захисту, навіть у найскладніших умовах. Автор пропонує напрями вдосконалення правових механізмів для посилення гарантій захисту прав людини, що є важливим кроком на шляху розвитку правової держави та зміцнення демократії в Україні.

Ключові слова: гарантії прав і свобод, конституційні права, воєнний стан, міжнародне право, права людини, громадянське суспільство, правова держава, Конституція України.

Demianishyn Ya. V. CONCEPT AND UNDERSTANDING OF GUARANTEES OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS

The article addresses the urgent issues of ensuring the rights and freedoms of citizens amidst the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine and the imposition of martial law. The author emphasizes the vulnerability of rights and freedoms during this period, highlighting the insufficiency of traditional legal norms in the face of modern global challenges. The article explores new approaches to the protection of fundamental human rights, considering the international context and current threats. The research analyzes the works of leading scholars and the provisions of the Constitution of Ukraine, which play a central role in safeguarding the rights and freedoms of citizens. Various categories of rights, including civil, political, economic, social, environmental, cultural, and family rights, are examined in detail, with a focus on their significance in times of crisis. Special attention is paid to the impact of martial law on the realization of rights and freedoms, stressing the need for the adaptation of national legislation and the introduction of new legal protection mechanisms. An important aspect of the study is the analysis of international legal mechanisms and the role of civil society in the protection of human rights during conflict situations. The provisions of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» and its impact on the rights and freedoms of citizens are separately reviewed. Emphasis is placed on the importance of constitutional guarantees and other legislative provisions that ensure the inviolability of human rights even under crisis conditions. In conclusion, the author underscores the fundamental role of rights and freedoms in the legal system of Ukraine and the necessity of their protection, even under the most challenging circumstances. The author suggests directions for improving legal mechanisms to strengthen the guarantees of human rights protection, which is a vital step towards the development of a legal state and the enhancement of democracy in Ukraine.

Key words: guarantees of rights and freedoms, constitutional rights, martial law, international law, human rights, civil society, rule of law, Constitution of Ukraine.

Постановка проблеми. З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, яке, по суті, розпочалося ще з подій 20 лютого 2014 року, проблема забезпечення прав і свобод громадян набула нового, критичного значення. Введення воєнного стану Президентом України у відповідь на акт агресії поставило під загрозу основні права людини, включаючи право на життя, особисту безпеку та свободу пересування. Традиційні правові норми, які формувалися десятиліттями, виявили свою недостатність у нових умовах глобальної нестабільності та конфліктів. Це потребує переосмислення підходів до правового регулювання та пошуку ефективних механізмів захисту прав людини. У сучасному міжнародному контексті, особливо в умовах збройних конфліктів, виникає гостра необхідність

перегляду підходів до забезпечення прав людини. Попри задеклароване Україною прагнення до правової, демократичної та соціальної держави, сучасні виклики підкреслюють вразливість основоположних прав і свобод громадян. Військова агресія показала нагальну потребу в адаптації правових механізмів та розробці нових підходів до гарантій захисту прав людини в умовах війни, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Таким чином, питання захисту прав людини виходить на перший план у правовій політиці та вимагає від дослідників і практиків глибокого аналізу сучасних викликів, зокрема в умовах війни. Необхідно розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності правових гарантій, що стане основою для подальших наукових досліджень і практичного застосування в умовах воєнної агресії та глобальної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні конституційних гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні були використані праці таких авторів та документів, як Конституція України [1], Сульженко Ю. О. [2], Лежнін К. В. [3], Погорілко В. Ф. [4], Скакун О. Ф. [5], Заворотченко Т. М. [6], Бабін Б. В. та Ковбан А. В. [7], Цуркан-Сайфуліна Ю. В. [8], Ткачук А. [9], Афанасенко С. І. [10], Осауленко С. [12], Фігель Ю. О. [13], Корнієнко М. В. [15], Занфірова Т. [16], Басалик О. І. [17], Василюк О. М. та Сотник О. С. [18], які забезпечили комплексний аналіз теми, включаючи розгляд конституційних, теоретичних, та практичних аспектів забезпечення та захисту основоположних прав і свобод у різних контекстах, зокрема в умовах воєнного стану.

Метою статті є аналіз конституційних та міжнародно-правових основ захисту основоположних прав і свобод людини в Україні, вивчення їхньої системи та механізмів гарантій, а також оцінка впливу сучасних викликів, включаючи воєнні умови, на ефективність цих гарантій.

Виклад основного матеріалу. Останні десятиліття принесли безпрецедентні виклики в контексті глобальних перетворень та внутрішніх реформ в Україні. Від моменту здобуття незалежності українське суспільство невпинно рухається до утвердження правової держави, яка засновується на принципах демократії, верховенства права та соціальної справедливості. Пріоритетом у цьому процесі є визнання та повага до прав і свобод особи, що підкреслює важливість людиноцентричного підходу в державному управлінні. У зв'язку з активними євроінтеграційними прагненнями України, виникає нагальна потреба у підвищенні ефективності правового захисту громадян через адаптацію та імплементацію сучасних європейських правових стандартів.

Проте, воєнна агресія, яка розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру у 2022 році, продемонструвала недостатність існуючих правових механізмів захисту основоположних прав громадян. У таких умовах Україна стикається з необхідністю термінового перегляду національного законодавства, зокрема в частині прав людини під час воєнного стану. Це включає розробку нових правових норм, що враховують специфіку збройного конфлікту та забезпечують захист прав людини навіть в умовах обмеження окремих прав і свобод з огляду на безпекові потреби.

Україна, прагнучи інтегруватися в європейську спільноту, зобов'язана забезпечити ефективну імплементацію положень міжнародного гуманітарного права, включаючи Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, а також відповідних директив Європейського Союзу, таких як Директива 2011/95/ЄС (щодо стандартів захисту прав осіб, які потребують міжнародного захисту) та Директива 2013/33/ЄС (щодо умов прийому шукачів притулку). Врахування цих норм у національному законодавстві дозволить створити комплексний підхід до захисту прав людини навіть під час воєнних дій, зокрема забезпечить баланс між потребами національної безпеки та дотриманням основних прав і свобод особи.

Конституційне закріплення верховенства людини, її життя, здоров'я, честі та гідності як найвищих соціальних цінностей (стаття 3 Конституції України) є ключовим принципом державної політики та основою законодавчої діяльності. Це положення зобов'язує державу не лише декларувати, але й активно захищати права та свободи громадян, що особливо актуально в умовах воєнної агресії. Для досягнення цієї мети необхідно вдосконалювати правові механізми, зокрема через створення спеціальних інститутів з моніторингу дотримання прав людини під час воєнного стану, а також впровадження системи правового супроводу для постраждалих від воєнних дій.

Крім того, важливим аспектом є підвищення правової свідомості та освіти громадян, що сприятиме кращому розумінню своїх прав та обов'язків у демократичному суспільстві. Зміцнення правової обізнаності дозволить громадянам ефективніше захищати свої права та сприяти розвитку правової держави.

Свобода особи є природним та невід'ємним правом від народження, яке не може бути обмежене без законних підстав, що чітко регулюється національним та міжнародним правом. Принцип «дозволено все, що не заборонено законом» є основоположним для демократичного суспільства, забезпечуючи

свободу дій громадян та водночас окреслюючи межі правового регулювання. У сучасних умовах війни цей принцип набуває особливого значення, оскільки держава повинна забезпечити захист прав особи навіть у ситуаціях обмеження певних свобод, пов'язаних з військовою необхідністю.

Аналізуючи питання забезпечення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану, варто враховувати як класичні концепції, розроблені вченими, так і нові реалії, які постали перед українським суспільством. Поняття «права людини» та «гарантії прав людини» потребують переосмислення з урахуванням викликів, пов'язаних із збройним конфліктом та воєнною агресією, що вимагає адаптації національних правових механізмів.

Сульженко Ю.О. підкреслює важливість усвідомлення суспільством значення прав і свобод як основи побудови правової та незалежної держави [2, с. 16]. Це твердження набуває особливого значення у контексті сучасної ситуації в Україні, де загроза національному суверенітету змушує державу вживати заходів щодо захисту прав особи навіть у кризових умовах. Лежнін К.В. вважає, що рівень забезпечення прав і свобод відображає ефективність механізмів захисту, і наголошує на необхідності комплексних заходів, які включають розробку спеціальних програм захисту прав цивільного населення під час воєнного стану [3, с. 95].

Погорілко В.Ф. визначає гарантії конституційних прав як систему юридичного забезпечення, яка дозволяє реалізовувати права, визначені Конституцією та законами України [4, с. 56]. Проте, в умовах воєнного стану ці гарантії можуть бути обмежені, що вимагає запровадження додаткових правових інструментів, таких як механізми компенсації запорушення прав громадян під час військових дій. Скакун О.Ф. зазначає, що гарантії прав особи мають включати комплекс правових, інституційних та організаційних заходів, які спрямовані на реальну реалізацію та захист прав, а не лише на їх декларативне визнання [5, с. 29]. Це твердження особливо актуальне в умовах збройного конфлікту, коли державі слід створити спеціальні моніторингові органи, які будуть здійснювати нагляд за дотриманням прав людини в зонах бойових дій.

Заворотченко Т.М. підкреслює, що гарантії прав людини слугують системою умов для задоволення інтересів особистості, виконуючи функцію зобов'язань держави щодо реалізації прав особистості [6, с. 122]. У нинішніх умовах це вимагає не лише збереження існуючих гарантій, але й створення нових механізмів, таких як спеціальні правові заходи захисту прав внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від воєнних дій.

Бабін Б.В. та Ковбан А.В. наголошують, що боротьба за права людини є складним процесом, який часто супроводжується жертвами та випробуваннями [7, с. 120]. Це твердження підтверджується сучасним досвідом України, де індивідуальні зусилля громадян потребують підтримки з боку держави через впровадження правових та соціальних програм захисту, зокрема для ветеранів та цивільних постраждалих від конфлікту. Історія показує, що саме колективні дії спільнот, громадських організацій та правозахисних рухів сприяють утвердженню ідеалів громадянського суспільства та забезпеченню реального захисту прав людини.

Громадянське суспільство виступає фундаментальною основою для забезпечення демократичних процесів і контролю над владою з боку народу. Воно надає механізми і процедури для контролю державної влади без застосування насильства, що особливо важливо в умовах кризи, зокрема воєнного стану. В сучасних умовах збройної агресії проти України роль громадянського суспільства зростає, оскільки воно є важливим інструментом для захисту прав людини, нагляду за дотриманням правових стандартів та протидії можливим зловживанням з боку державних органів.

Існування громадянського суспільства є передумовою для гарантування прав людини в будь-якій державі, підкреслюючи його ключову роль у забезпеченні демократичних засад і формуванні правової держави. Зокрема, в Україні активно діють численні громадські організації, правозахисні рухи та волонтерські об'єднання, які займаються моніторингом дотримання прав людини в зонах бойових дій, надають юридичну допомогу внутрішньо переміщеним особам та сприяють розробці нових законодавчих ініціатив, спрямованих на захист прав громадян.

У сучасному світі держави, які ігнорують права людини, приречені на ізоляцію, адже саме права людини є фундаментом будь-якого громадянського суспільства. Таке суспільство є осередком, де культивуються та відстоюються не лише індивідуальні, а й колективні, політичні, культурні та економічні потреби громадян. Україна, маючи євроінтеграційні прагнення, зобов'язана враховувати кращі європейські практики, зокрема активну співпрацю з міжнародними організаціями, такими як Amnesty International та Human Rights Watch, які надають рекомендації щодо покращення захисту прав людини в умовах конфлікту.

Комплексний підхід до розуміння та захисту прав людини включає не лише теоретичні дослідження у сферах правознавства, політології, філософії та соціології, але й врахування історичного досвіду кожного народу

[8, с. 202]. В умовах війни важливо активізувати просвітницьку діяльність громадянського суспільства, спрямовану на підвищення правової обізнаності населення, а також розробити спеціальні програми співпраці між державними органами та громадськими організаціями для забезпечення ефективного моніторингу прав людини та оперативного реагування на порушення (табл. 1).

Фокусуючись на конституційному забезпеченні прав і свобод в Україні, Афанасенко С. наголошує на невід'ємній свободі людини з моменту її народження, підкреслюючи неприпустимість порушення природних прав особи навіть у кризових ситуаціях [10, с. 6]. Це положення є ключовим для правової системи України, особливо в умовах воєнного стану, коли права громадян можуть бути тимчасово обмежені з огляду на безпекові потреби. Проте держава повинна забезпечити ефективні механізми захисту цих прав, зокрема через створення спеціальних інститутів контролю за дотриманням прав людини під час військових дій.

Українська Конституція, зокрема стаття 19, гарантує право особи на вчинення будь-яких дій, не заборонених законодавством, що підкреслює роль держави як головного гаранта цих свобод. Основоположні права і свободи, закріплені в Конституції, визначають рівність всіх перед законом і створюють правову основу для всебічного розвитку особи та задоволення її соціальних потреб. Це право дозволяє громадянам вільно володіти, користуватися і розпоряджатися певними соціальними благами, що сприяє реалізації потенціалу особистості у суспільстві. Важливим є те, що ці права закріплені не лише

на національному рівні, але й відображені в міжнародних договорах, ратифікованих Україною, що підтверджує їх відповідність загальноприйнятим міжнародним стандартам.

Згідно з дослідженням Ткачука А., частина 3 статті 22 Конституції України є ключовою у захисті конституційних прав і свобод, визначаючи, що при будь-яких змінах законодавства не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [11, с. 299]. Це положення має особливе значення в умовах воєнного стану, коли існує ризик обмеження конституційних прав. Проте, законодавець повинен гарантувати, що ці обмеження будуть тимчасовими і пропорційними, а також передбачати механізми відновлення порушених прав після завершення військових дій.

Законодавство України слідує принципам, які виражають суверенне бажання народу створити умови для реалізації та захисту прав кожної особи, визнаючи життя, здоров'я, честь та гідність людини найвищими соціальними цінностями. Зокрема, в умовах збройного конфлікту важливо забезпечити дієві механізми правового захисту для найбільш вразливих категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи, постраждалі від бойових дій та військовослужбовці. Це може включати створення спеціальних програм юридичної допомоги, розвиток системи моніторингу порушень прав людини та співпрацю з міжнародними правозахисними організаціями.

Таким чином, конституційне забезпечення прав і свобод в Україні не лише закріплює основоположні принципи демократичної держави, але й вимагає від державних інститутів адаптації правових механізмів для захисту прав

Таблиця 1

Основні категорії конституційних прав та свобод громадян відповідно до Конституції України

Категорія прав	Опис
Громадянські права	Права, що забезпечують задоволення основних матеріальних, духовних та інших потреб, характеризуючи фізичне і біологічне існування людини. Включають право на життя, недоторканність особи, свободу пересування, свободу думки і слова, віросповідання тощо.
Політичні права	Можливість брати участь у державному та громадському житті, брати участь у виборах, бути обраним, утворювати об'єднання громадян, проводити мирні зібрання, звертатися до державних органів.
Економічні гарантії	Гарантії, пов'язані з виробництвом, економічним устроєм, забезпечуючи зростання продуктивних сил, включають право на приватну власність, право на працю, справедливу оплату, відпочинок тощо.
Соціальні права	Забезпечення належних умов життя, включаючи право на охорону здоров'я, житло, матеріальне забезпечення в старості, хворобі, достатній життєвий рівень.
Екологічні права	Права на здорове довкілля, відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права.
Культурні права	Права на задоволення духовних і моральних потреб, включають право на освіту, користування культурою, свободу творчості, захист інтелектуальної власності.
Сімейні права	Регулювання сімейних відносин, включають право на добровільне одруження, рівні права в шлюбі, охорону сім'ї, материнства, батьківства, дитинства, рівність дітей.

Складено на основі [1]

громадян в умовах надзвичайних ситуацій. Це підкреслює важливість дотримання стандартів міжнародного права та врахування європейських рекомендацій щодо захисту прав людини в умовах конфліктів.

Конституційний Суд України відіграє центральну роль у забезпеченні гарантій прав і свобод громадян, виконуючи функцію захисту від будь-яких форм негативного втручання з боку державних органів. Його рішення мають пряму дію і є обов'язковими до виконання, що дозволяє ефективно реагувати на порушення прав громадян навіть у кризових ситуаціях. Після ухвалення Конституції України спостерігається значне покращення у реалізації громадянських і політичних прав, що свідчить про важливість конституційного закріплення правових гарантій. Проте в умовах воєнного стану роль Конституційного Суду стає ще більш актуальною, оскільки виникає потреба в швидкому ухваленні рішень щодо обмежень прав, які є необхідними, але повинні бути пропорційними та тимчасовими.

Конституція України визначає широкий спектр гарантій захисту прав і свобод, включаючи юридичну відповідальність за їх порушення, заборону їх необґрунтованого обмеження та принцип невичерпності прав і свобод [9, с. 299]. Зокрема, в умовах збройного конфлікту важливо забезпечити, щоб такі обмеження не порушували основоположні права, зокрема право на життя, свободу від катувань та жорстокого поводження. Це вимагає активної участі Конституційного Суду у перевірці конституційності таких обмежень.

Серед організаційно-правових механізмів захисту прав і свобод особливу роль відіграють Президент України, Верховна Рада, органи виконавчої влади, місцеве самоврядування, судова система, прокуратура та Уповноважений з прав людини. В умовах воєнного стану ці органи повинні працювати скоординовано, щоб забезпечити ефективний захист прав громадян. Наприклад, діяльність Уповноваженого з прав людини значно розширюється, зокрема у питаннях захисту прав внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від бойових дій.

Конституція України також відкриває можливості для захисту прав громадян на міжнародному рівні, що підтверджується статтею 55, яка надає право звернення до міжнародних судових інстанцій або організацій, таких як Європейський суд з прав людини, якщо національні засоби захисту були вичерпані. Це є важливим механізмом у контексті забезпечення правового захисту під час війни, коли внутрішні правові засоби можуть виявитися недостатніми.

Осауленко С. підкреслює складність та багатогранність гарантій прав людини, вказуючи на те, що ця тема є предметом постійних наукових

дискусій [12, с. 37]. Гарантії прав людини класифікуються за різними ознаками, але їх сутність полягає у забезпеченні фактичного захисту прав особи від будь-яких порушень. У сучасних умовах воєнного стану ці гарантії мають бути доповнені спеціальними правовими заходами, такими як створення кризових центрів правової допомоги та посилення моніторингу дотримання прав військовослужбовців.

Фігель Ю. акцентує на важливості забезпечення та утвердження прав і свобод як основного обов'язку держави, підкреслюючи, що ефективне виконання цього завдання є ключовим для збереження безпеки та стабільності в країні [13, с. 226]. Це завдання набуває особливого значення під час дії особливих правових режимів, таких як воєнний стан, коли ризик порушення прав громадян зростає. У такій ситуації держава повинна забезпечити додаткові гарантії захисту прав, зокрема через розвиток системи незалежного контролю за діями правоохоронних органів та створення спеціальних механізмів розслідування випадків порушення прав людини.

Таким чином, конституційне закріплення прав і свобод людини та гарантії їх захисту є міцною основою для розвитку демократичної правової держави, яка визнає та поважає міжнародні зобов'язання. Проте в умовах воєнного стану це вимагає активної роботи від усіх гілок влади, посилення правового контролю та створення нових механізмів захисту, які дозволять зберегти баланс між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 2015 року забезпечує юридичну основу для введення воєнного стану, спираючись на положення Конституції України, сам Закон та указ Президента, який підлягає схваленню Верховною Радою [14]. Закон містить детальний опис правового статусу воєнного стану та можливих обмежень прав громадян, відштовхуючись від статей Конституції, зокрема статті 64, яка встановлює, що обмеження основних прав і свобод можливе лише у випадках, прямо передбачених Основним Законом. Це підкреслює пріоритетність прав людини навіть у надзвичайних умовах та встановлює чіткі межі для дій державних органів.

Зміни до Закону, ухвалені після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, включають адаптацію процесів кримінального провадження, спрощення процедур ухвалення рішень в умовах військових дій, а також надання фіскальних пільг. Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності функціонування правової системи та підтримку громадян під час кризи, проте виникає ризик порушення конституційних прав. Корнієнко М. підкреслює, що навіть в умовах воєнного стану держава не звільняється від

зобов'язань щодо захисту прав людини [15, с. 29]. Це означає, що будь-які обмеження повинні бути пропорційними, тимчасовими та відповідати принципам правової держави.

Занфірова Т. акцентує увагу на трансформації принципу свободи праці в умовах особливого правового режиму, зокрема можливості тимчасового обмеження правнапрацевлаштування з огляду на військові потреби [16, с. 49]. Це обмеження має бути законодавчо обґрунтованим і супроводжуватися компенсаційними заходами для громадян, що дозволить зберегти баланс між інтересами держави та правами особи. Зокрема, в умовах мобілізації важливо впроваджувати додаткові правові гарантії для захисту прав працівників, які залучені до військової служби.

Басалик О. зазначає, що правове регулювання особистої свободи в умовах воєнного стану має враховувати як гарантії, так і обмеження, що служать засобом врегулювання взаємодії між індивідуальними і публічними інтересами [17, с. 41]. Важливо забезпечити належний механізм контролю за діями правоохоронних органів, щоб запобігти випадкам неправомірних обмежень прав і свобод громадян під час дії особливих правових режимів.

Стаття 55 Конституції України відкриває можливість звернення до міжнародних судових інстанцій, таких як Європейський суд з прав людини, у випадках, коли національні засоби правового захисту виявилися неефективними. Це положення має особливе значення в умовах воєнного стану, коли ризик порушення прав громадян зростає. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН та ОБСЄ, може сприяти посиленню захисту прав людини, надаючи незалежну оцінку та рекомендації для вдосконалення правової системи.

Василюк О. та Сотник О. підкреслюють, що права людини залишаються універсальними та неподільними незалежно від обставин [18, с. 16]. Це означає, що навіть у періоди кризи держава зобов'язана забезпечити їх захист на всіх рівнях. Важливим напрямком є розвиток правової освіти та підвищення правової обізнаності громадян, що дозволить краще розуміти свої права і захищати їх, зокрема за підтримки правозахисних організацій та громадянського суспільства.

Таким чином, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» забезпечує правову основу для дій держави в кризових умовах, але вимагає постійного вдосконалення та адаптації до нових викликів, зокрема з огляду на захист прав людини. Забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та правами громадян є ключовим завданням для всіх гілок влади, що потребує активної співпраці з міжнародними партнерами та використання кращих практик

правового регулювання в умовах збройних конфліктів.

Висновки. Права і свободи людини та громадянина становлять основу правової системи України, що закріплено в Конституції та відображено в численних нормативно-правових актах. Вони є базисом для забезпечення матеріальних та духовних інтересів особи, її повноцінного розвитку та гармонійної взаємодії з суспільством і державою. Українська правова система створила комплексну систему гарантій прав і свобод, що охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні та сімейні права. Однак сучасні виклики, зокрема збройна агресія та порушення міжнародного права, виявили слабкі місця в цій системі, підкреслюючи необхідність вдосконалення правових механізмів захисту. Законодавство України передбачає можливість тимчасових обмежень прав громадян у виняткових випадках, таких як воєнний стан або надзвичайна ситуація. Проте ці обмеження мають бути пропорційними, тимчасовими та відповідати основоположним принципам прав людини, що є особливо важливим в умовах сучасної кризи. Успішний захист прав і свобод вимагає скоординованих дій з боку державних інститутів, а також активної участі громадянського суспільства та правозахисних організацій. Важливим аспектом є забезпечення ефективного захисту прав і свобод на національному та міжнародному рівнях. Конституція України гарантує право громадян на звернення до міжнародних судових інстанцій у разі вичерпання національних засобів захисту, що підкреслює визнання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Однак, у контексті повномасштабного збройного конфлікту, необхідно посилити співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, для забезпечення незалежного моніторингу дотримання прав людини та розробки рекомендацій щодо вдосконалення законодавства. Отже, утвердження та захист прав і свобод людини залишаються пріоритетним завданням для України, що вимагає комплексного підходу, адаптації правових норм до сучасних викликів та постійної уваги з боку всіх гілок влади. Для підвищення ефективності правового захисту необхідно розробити нові інституційні механізми, зокрема спеціальні програми правової допомоги для постраждалих від воєнних дій, створити кризові центри правової підтримки та посилити моніторинг дотримання прав людини під час воєнного стану. Активізація зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях сприятиме зміцненню демократичних засад та забезпеченню стабільного розвитку суспільства навіть в умовах кризових ситуацій.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
2. Сульженко Ю. О. Поняття та система економічних прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 14-21.
3. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 93–101.
4. Проблеми реалізації Конституції України: Теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко. Київ : ІДП НАН: «А.С.К.», 2003.
5. Скакун О. Ф. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 27-36
6. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2002. 222 с.
7. Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса: Фенікс, 2014. 320 с.
8. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Забезпечення прав людини як найважливішої конституційної категорії в умовах воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р. № 3 (81). С.200-204.
9. Ткачук А. Актуальні питання конституційного захисту основних прав і свобод людини. *Право України*. 2010. № 11. С. 297–304.
10. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 3-7.
11. Ткачук А. Актуальні питання конституційного захисту основних прав і свобод людини. *Право України*. 2010. № 11. С. 297-304.
12. Осауленко С. Гарантії права громадянина на свободу об'єднання у політичні партії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 34-42.
13. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 222-230.
14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.03.2024).
15. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31.
16. Занфірова Т. Забезпечення принципу свободи праці в умовах воєнного стану. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 77–80.
17. Басалик О. І. Поняття та види обмеження особистої свободи громадян за адміністративним правом. *Юрист України*. 2011. № 3 (16). С. 38–43.
18. Василюк О. М., Сотник О. С. Проблеми забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в контексті права ЄС. *Наука і техніка. Серія: Право*. 2023. № 7 (21). С. 11-22.